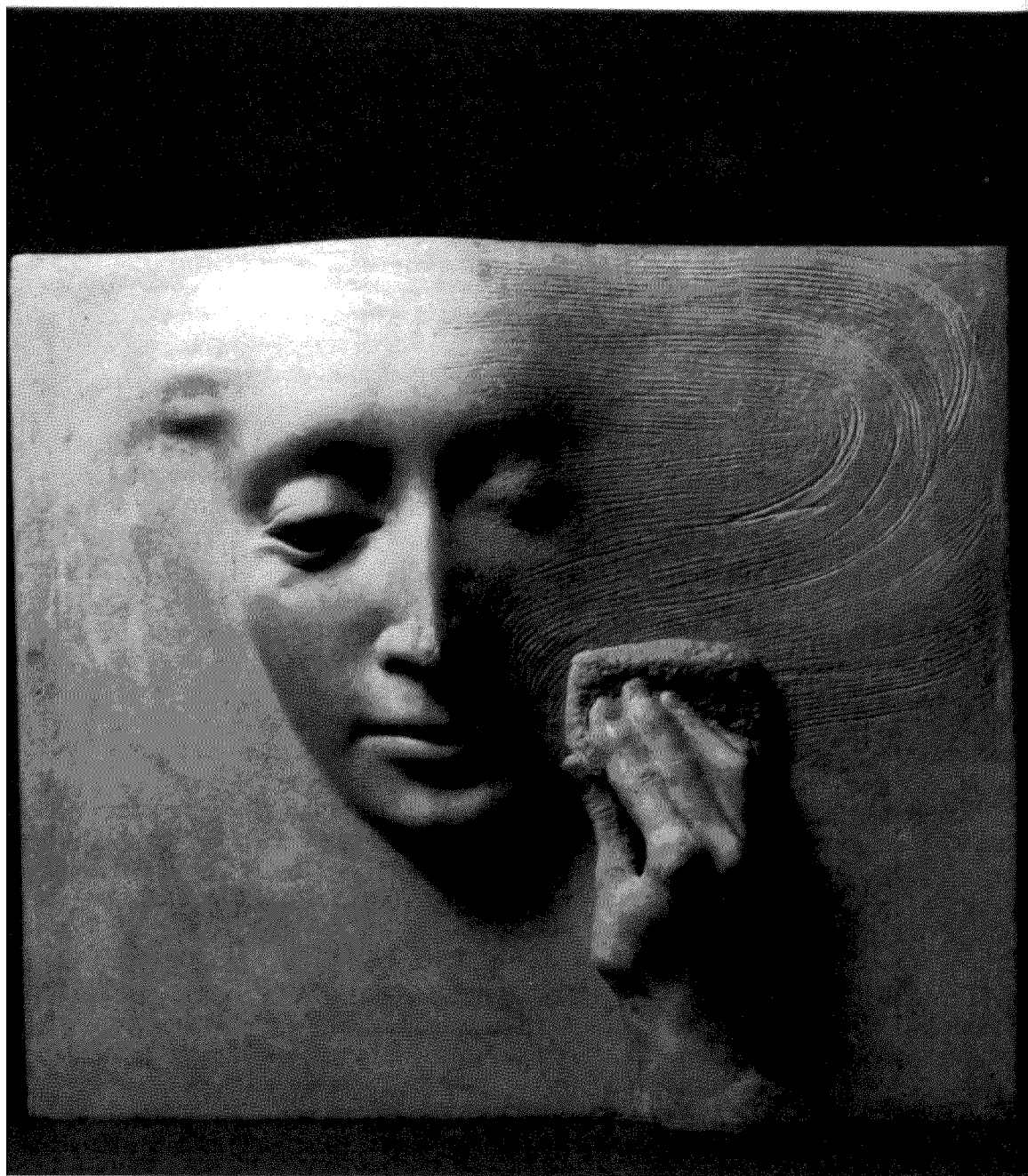

Η γομολάστιχα, 1980. Γ. Γ. Γ.

Μεταφορά υπεραξίας και διεθνής καταμερισμός εργασίας*

I

Το διεθνές οικονομικό σύστημα συγκροτείται από ανισόμετρα αναπτυγμένους εθνικούς κοινωνικούς σχηματισμούς, στους οποίους κυριαρχεί ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, και από το σύνολο των εμπορικών και κεφαλαιακών τους διαπλοκών. Προφανώς, οι «εθνικοί κοινωνικοί σχηματισμοί» αποτελούν τα *στοιχεία* του διεθνούς οικονομικού συστήματος. Τα εν λόγω στοιχεία χαρακτηρίζονται από την «κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής», η οποία συνιστά το *πρωτεύον γνώρισμά τους*, και την «ανισόμετρη ανάπτυξη», η οποία συνιστά —όπως δύναται να αποδειχτεί αναλυτικά— το *παράγωγο γνώρισμά τους*. Τέλος, οι «εμπορικές και κεφαλαιακές διαπλοκές» ανάμεσα στους επιμέρους εθνικούς κοινωνικούς σχηματισμούς συγκροτούν τις άμεσα αντιληπτές και, συνεπώς, τις *εξωτερικές σχέσεις* του διεθνούς συστήματος. Η φορά και το ύψος των παρατηρούμενων, σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, ροών εμπορευμάτων και κεφαλαίων εκφράζει το λεγόμενο «μέτρο πλέξης» του συστήματος, κατά την περίοδο αυτή. Το μέτρο αυτό, στο οποίο συμπυκνώνονται οι σχέσεις ασύμμετρης αλληλεξάρτησης ανάμεσα στα στοιχεία του συστήματος, καθορίζει σημαντικά τον τρόπο μετάβασης του συστήματος από μια ορισμένη κατάσταση σε μια άλλη (δηλ. καθορίζει τη δυναμική συμπεριφορά του).

Ως γνωστόν, η μελέτη κάθε συστήματος οφείλει να εκκινεί από την ανάλυση των εξωτερικών σχέσεών του και να καταλήγει στην ανάδειξη των βαθύτερων και, συνεπώς, *εσωτερικών σχέσεών του*. Πρόκειται, ακριβώς, για τις σχέσεις εκείνες στις οποίες αποτυπώνεται η ουσία του υπό μελέτη συστήματος και οι οποίες είναι αναλλοίωτες κατά τη μετάβασή του από μια κατάσταση σε μια άλλη. Πράγματι, η όποια παρατηρούμενη μεταβολή τους υποδεικνύει μονοσήμαντα ότι το υπό μελέτη σύστημα έχει πλέον αυτοαναιρεθεί, έχει πλέον μετατραπεί σε κάτι το εντελώς διαφορετικό. Κατ' αυτό τον τρόπο, μια συνεκτική —λογική και ιστορική— πραγμάτευση των εξωτερικών σχέσεων του διεθνούς συστήματος είναι σε θέση να προσδιορίσει την εσωτερική σχέση του ως μια *καθαυτή αντιφατική* σχέση. Είναι αντιφατική ακριβώς επειδή πρόκειται για μια σχέση ανάμεσα στην *τάση διεθνοποίησης* του κεφα-

Ο Θεόδωρος Μαριόλης διδάσκει οικονομική θεωρία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

* Το κείμενο γράφτηκε το Φεβρουάριο του 2000 για το διάλογο «Η Αριστερά στο κατώφλι του 2000» που είχε ανοίξει η εφημερίδα *Αριστερά!*

λαίου (η οποία απορρέει από το προαναφερθέν «πρωτεύον γνώρισμα») και την *εθνική συγκρότηση* του κεφαλαίου (στην οποία αντιστοιχούν οι επιμέρους παρεμβάσεις των εθνικών κυβερνήσεων στο επίπεδο της διεθνούς αγοράς και η οποία σχετίζεται άμεσα με το προαναφερθέν «παράγωγο γνώρισμα»: συνεπεία της ανισόμετρης ανάπτυξης, κάθε εθνική κυβέρνηση είναι αναγκασμένη να προσφεύγει σε διαφορετικά, από χώρα σε χώρα, μέτρα προκειμένου να σταθεροποιεί τη θέση του εθνικού κεφαλαίου, που αυτή εκπροσωπεί, στη διεθνή αγορά). Ως εκ τούτου, τα φαινόμενα εκείνα τα οποία προσιδιάζουν στο διεθνές σύστημα —ήτοι: α) η αναγκαιότητα ύπαρξης κρατικών ομοιοστατικών παρεμβάσεων που αποδεικνύονται, όμως, στην πράξη σχετικά αναποτελεσματικές, β) η αναγκαιότητα αλλά και η δυσχέρεια συντονισμού των επιμέρους ανεξάρτητων εθνικών παρεμβάσεων, γ) οι απόπειρες αλλά και η αδυναμία επίλυσης του διεθνούς νομισματικού προβλήματος και δ) η δυναμική αλλά και τα όρια της διαδικασίας σχηματισμού των υπερεθνικών ενώσεων— δεν μπορεί παρά να έχουν εγγενώς αντιφατικό χαρακτήρα, διότι συνιστούν εκδηλώσεις και τρόπους ύπαρξης αυτής της αντιφατικής σχέσης.

Κάθε συνεκτική και ολοκληρωμένη θεώρηση του διεθνούς συστήματος οφείλει, επομένως, να πραγματεύεται, πρώτον, τη διαδικασία μετατροπής κλειστών οικονομικών συστημάτων σε ανοιχτά και άρα αλληλεξαρτώμενα υποσυστήματα, δεύτερον, τα σχετικά με τις παρεμβάσεις του εθνικού κράτους ζητήματα (π.χ. μορφές, ρητοί και άρρητοι στόχοι, αποτελεσματικότητα παρεμβάσεων υπό καθεστώς κυμαινόμενων και σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών) και, τρίτον, τα φαινόμενα εκείνα τα οποία απορρέουν από τον αντιφατικό χαρακτήρα της εσωτερικής σχέσης του συστήματος. Έπεται, λοιπόν, ότι η επιστημονική ανάλυση του διεθνούς συστήματος είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο. Δυστυχώς, είναι πολλοί οι μαρξιστές εκείνοι (εντός ή εκτός εισαγωγικών) οι οποίοι —ρητά ή άρρητα— συλλαμβάνουν τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του αντικειμένου διαμέσου ενός συγκροτούμενου από τις έννοιες της «άνισης ανταλλαγής» και της «μεταφοράς υπεραξίας» θεωρητικού σχήματος. Καίτοι παρουσιάζει ένα ορισμένο ενδιαφέρον, δεν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος για να αναφέρουμε όλες τις επιμέρους παραλλαγές με τις οποίες το εν λόγω σχήμα έχει παρουσιαστεί (από τον Α.Γ. Παπανδρέου και τον υπουργό του Τίτο Πόποβιτς έως τον Κ. Καστοριάδη, τον Α. Εμμανουήλ, τον Ε. Μαντέλ και όλες, μάλλον, τις οργανώσεις της μαρξιστικής Αριστεράς). Θα αρκестούμε να το εκθέσουμε στη γενική του γραμμή και να αποδείξουμε ότι είναι παντελώς εσφαλμένο. Από την απόδειξη αυτή προκύπτει, βεβαίως, ότι και κάθε πολιτική θέση η οποία έχει —εξ ολοκλήρου ή εν μέρει— διαμορφωθεί στη βάση αυτού του σχήματος είναι είτε εσφαλμένη είτε μη θεμελιωμένη. Παραιτούμεθα, ωστόσο, και από τη συζήτηση αυτή. Άλλωστε, ο ενδιαφερόμενος θα είναι σε θέση να αντλήσει αβίαστα τα αναγκαία συμπεράσματα.

II

Το υποτιθέμενο θεωρητικό σχήμα προτάθηκε κατά πρώτον από τον Otto Bauer στο βιβλίο *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* (Βιέννη 1907). Στα ίδια συμπεράσματα κατέληξε, εν συνεχεία, και ο Hentgk K. Grossmann (1929), ο οποίος επιχείρησε επιπλέον

να δείξει (ανεπιτυχώς) την απόλυτη συμβατότητά τους με τις απόψεις του Μαρξ. Το εν λόγω σχήμα αναπτύσσεται ως εξής: Όπως είναι γνωστό, οι διεθνείς τιμές των εμπορευμάτων αποκλίνουν από τις ποσότητες της άμεσης (ζωντανής) και της έμμεσης (νεκρής) εργασίας που απαιτούνται για την παραγωγή τους. Αποκλίνουν, δηλαδή, από τις εργασιακές αξίες τους. Επειδή, όμως, πρώτον, τα εμπορεύματα είναι προϊόντα της εργασίας και μόνον αυτής, δεύτερον, τα κέρδη ενός κλάδου —όπως προκύπτει από τη λύση του «προβλήματος του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραγωγής» που έδωσε ο Μαρξ— είναι μεγαλύτερα (μικρότερα) από την παραχθείσα σε αυτόν τον κλάδο υπεραξία, όταν και μόνον όταν η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου στον εν λόγω κλάδο είναι μεγαλύτερη από (μικρότερη από) την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου στο σύνολο των κλάδων της παγκόσμιας οικονομίας και, τρίτον, οι καπιταλιστικά προηγμένες (καθυστερημένες) εθνικές οικονομίες —όπως προκύπτει από τη θεωρία του Μαρξ για την επισώρευση κεφαλαίου και την τεχνολογική μεταβολή— χαρακτηρίζονται από μια οργανική σύνθεση του κεφαλαίου που είναι υψηλότερη από (χαμηλότερη από) την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου της παγκόσμιας οικονομίας, έπεται ότι οι προηγμένες (καθυστερημένες) εθνικές οικονομίες αποσπούν από τη μάζα της παγκοσμίως παραχθείσας υπεραξίας ένα υψηλότερο (χαμηλότερο) τμήμα απ' αυτό που παρήγαγαν οι ίδιες. Με άλλα λόγια, λόγω του ότι τα εμπορεύματα ανταλλάσσονται σε αποκλίνουσες από τις αξίες τους τιμές (άνιση ανταλλαγής), λαμβάνει χώρα μια μεταφορά υπεραξίας από τις καθυστερημένες στις προηγμένες οικονομίες: «Τα πάντα συμβαίνουν σαν η συνολικά παραγόμενη υπεραξία να ρίχτηκε στην αρχή σε έναν κοινό σωρό και ύστερα να μοιράστηκε στους καπιταλιστές ανάλογα με το μέγεθος του κεφαλαίου του καθενός. Έτσι οι καπιταλιστές των προηγμένων χωρών εκμεταλλεύονται όχι μόνο τους δικούς τους εργάτες, αλλά ιδιοποιούνται και ένα τμήμα της παραγόμενης στις καθυστερημένες χώρες υπεραξίας» (Ο. Bauer 1907, σελ. 247). Διαμέσου, επομένως, των διεθνών ανταλλαγών οι προηγμένες εθνικές οικονομίες εκμεταλλεύονται τις καθυστερημένες εθνικές οικονομίες (και αναπτύσσονται εις βάρος τους), κατ' αναλογία με τον τρόπο που, στα πλαίσια κάθε εθνικής οικονομίας, οι καπιταλιστές εκμεταλλεύονται τους υπαγμένους στο κεφάλαιο μισθωτούς εργαζόμενους. Ως εκ τούτου, θα πρέπει είτε να συγκροτηθεί ένας μηχανισμός αναδιανομής του εισοδήματος σε παγκόσμιο επίπεδο είτε οι υπό εκμετάλλευση χώρες να σταματήσουν να συμμετέχουν στο διεθνή καπιταλιστικό καταμερισμό της εργασίας.

Όπως εύκολα διαπιστώνεται, η ορθότητα του αναπτυχθέντος σχήματος προϋποθέτει ότι:

1. Η λύση που έδωσε ο Μαρξ στο «πρόβλημα του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραγωγής», η οποία εφαρμόζεται σε επίπεδο εθνικής οικονομίας, είναι δυνατό (λογικά νόμιμο) να εφαρμοστεί στο επίπεδο της διεθνούς οικονομίας.

2. Η εν λόγω λύση του Μαρξ είναι άψογη και, επίσης, κάθε συμπέρασμα που αντλείται απ' αυτή είναι ορθό.

3. Οι οικονομίες με σχετικά χαμηλό (υψηλό) επίπεδο ανάπτυξης χαρακτηρίζονται από μια οργανική σύνθεση του κεφαλαίου η οποία είναι χαμηλότερη (υψηλότερη) από την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου της παγκόσμιας οικονομίας.

4. Οι οργανικές συνθέσεις του κεφαλαίου των εθνικών οικονομιών, όπως και οι υπεραξίες που αυτές παράγουν, είναι μεγέθη, τα οποία συγκρίνονται.

5. Η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου ενός κλάδου ή μιας οικονομίας και η υπεραξία που αυτοί παράγουν μπορούν να υπολογιστούν-μετρηθούν.

6. Οι έννοιες της «άνισης ανταλλαγής» και της «μεταφοράς υπεραξίας» έχουν —αυτές καθαυτές— νόημα και περιεχόμενο.

7. Όταν η ποσότητα της εργασίας που ξοδεύει μια χώρα για να παράγει τις εξαγωγές της είναι μικρότερη από την ποσότητα της εργασίας (αλλοδαπής) που έχει ενσωματωθεί στις εισαγωγές της, τότε η χώρα αυτή πράγματι ζημιώνεται από τη συμμετοχή της στο διεθνή καταμερισμό.

8. Η έννοια της βασισμένης στην ανταλλαγή (εμπορεύματα) «εκμετάλλευσης ορισμένων χωρών από ορισμένες άλλες» έχει —αυτή καθαυτή— νόημα και περιεχόμενο.

III

Ισχύουν, άραγε, ταυτοχρόνως όλες αυτές οι προϋποθέσεις που εγγυώνται την ορθότητα του υποτιθέμενου σχήματος; Όχι, δεν ισχύουν. Για την ακρίβεια, δεν ισχύει ούτε μία. Ας δούμε γιατί:

1. Η λύση που έδωσε ο Μαξ στο «πρόβλημα του μετασχηματισμού» ενέχει την ύπαρξη ενός ενιαίου ποσοστού κέρδους και ενός ενιαίου πραγματικού ωρομισθίου σε διακλαδικό επίπεδο. Όμως, η διεθνής οικονομία —λόγω της εθνικής συγκρότησης του κεφαλαίου, η οποία συνεπάγεται την απουσία πλήρους κινητικότητας του χρηματικού και του μεταβλητού κεφαλαίου— δε χαρακτηρίζεται από την εν λόγω ύπαρξη και, ως εκ τούτου, η μαρξική λύση δεν μπορεί να εφαρμοστεί. Αλλά ας δεχτούμε προς στιγμήν ότι στη διεθνή οικονομία διαμορφώνεται ένα ενιαίο ποσοστό κέρδους και πραγματικό ωρομίσθιο (κι έτσι η μαρξική λύση εφαρμόζεται). Στην περίπτωση αυτή, όμως, η ανισόμετρη ανάπτυξη απλώς θα εξαφανιζόταν από την εικόνα! Με άλλα λόγια, έχουμε να κάνουμε εδώ με ένα θεωρητικό σχήμα εξήγησης της ανισόμετρης ανάπτυξης, του οποίου όμως η εφαρμογή προϋποθέτει την απουσία ανισόμετρης ανάπτυξης! Είναι, λοιπόν, προφανές ότι το περιβόητο σχήμα συνιστά καθαρό παραλογισμό.

2. Είναι γνωστό εδώ και έναν αιώνα ότι η μαρξική λύση του «μετασχηματισμού» είναι, από αναλυτική-αλγεβρική άποψη, πλήρως εσφαλμένη. Έτσι και κάθε συμπέρασμα που αντλείται απ' αυτή (π.χ. η ισότητα συνολικών κερδών και συνολικής υπεραξίας) είναι εσφαλμένο. Το απέδειξαν οι εργασίες των W. Mühlpfordt (1893, 1895), V.K. Dmitriev (1898), v.L. Bortkiewicz (1906) και πιο πρόσφατα οι P. Sraffa (1960), L. Johansen (1963). Εάν, μάλιστα, λύσει κανείς ορθά το πρόβλημα, τότε θα διαπιστώσει ότι και μια μεταφορά υπεραξίας από τις «προηγμένες» στις «καθυστερημένες» χώρες είναι απολύτως δυνατή! Σπεύδουμε, βέβαια, να τονίσουμε ότι όλα αυτά δε θίγουν σε τίποτα τη μαρξική θεωρία της αξίας-υπεραξίας (όταν κανείς την έχει κατανοήσει ορθά¹).

3. Όταν κάθε κλάδος μιας εθνικής οικονομίας παράγει περισσότερα από ένα εμπορεύματα (γνωστή ως περίπτωση «συμπαγωγής ή σύνθετης παραγωγής», η οποία αποτελεί τον κανόνα —βλ., π.χ., τους κλάδους της κτηνοτροφίας, των ορυχείων, των μεταφορών, του πετρελαίου κ.λπ.), τότε οι αξίες των εμπορευμάτων είναι αδύνατο να υπολογιστούν κι έτσι δεν μπορούν να υπολογιστούν ούτε οι οργανικές συνθέσεις του κεφαλαίου ούτε η πα-

ραγόμενη υπεραξία. Επίσης, όταν δεν υφίσταται συμπαράγωγή, αλλά η εργασιακή δύναμη από χώρα σε χώρα (ή/και στο εσωτερικό μιας χώρας) είναι ποιοτικά διαφορετική (ανομοιογενής), τότε η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου και η υπεραξία υπολογίζονται, αλλά συνιστούν διανυσματικά (μη μονόμετρα) μεγέθη. Επειδή, όμως, τα διανυσματικά μεγέθη δε συγκρίνονται μεταξύ τους, δεν είναι δυνατό να συγκριθούν ούτε οι οργανικές συνθέσεις του κεφαλαίου ούτε οι υπεραξίες των επιμέρους χωρών. Τέλος, όταν δεν υφίσταται συμπαράγωγή και η εργασιακή δύναμη είναι παγκοσμίως ομοιογενής (περίπτωση θεωρητικού χαρακτήρα), τότε οι οργανικές συνθέσεις και υπολογίζονται και συγκρίνονται. Με κανέναν, όμως, τρόπο δεν μπορεί να λεχθεί ότι οι «προηγμένες» («καθυστερημένες») χώρες χαρακτηρίζονται από μια σχετικά υψηλή (χαμηλή) οργανική σύνθεση, διότι το μέγεθος αυτό αποτελεί μια ισχυρά πεπλεγμένη συνάρτηση των τεχνικών συνθηκών παραγωγής και της σύνθεσης και του ύψους του πραγματικού ωρομισθίου².

4. Η έννοια της «άνισης ανταλλαγής» βασίζεται στη σύγκριση δύο καταστάσεων οι οποίες δε συνυπάρχουν ποτέ: μιας πλήρως φανταστικής (ανταλλαγή των εμπορευμάτων με βάση τις αξίες τους), η οποία εκλαμβάνεται ως εκφράζουσα την «ίση (και δίκαιη) ανταλλαγή», και μιας απολύτως πραγματικής (ανταλλαγή των εμπορευμάτων με βάση τις τιμές τους), η οποία —διά της εντός της διάνοιας σύγκρισής της με την πρώτη κατάσταση— χαρακτηρίζεται ως εκφράζουσα μια «άνιση (και άδικη) ανταλλαγή». Ως εκ τούτου, η έννοια της «άνισης ανταλλαγής», καίτοι έχει —αφηρημένο— περιεχόμενο, στερείται οποιουδήποτε νοήματος. Άλλωστε, δεν υπάρχει κανένα οικονομικά ενεργό υποκείμενο το οποίο να ωθείται, από την ίδια την καπιταλιστική πραγματικότητα, στο να θεμελιώνει τη συμπεριφορά του στη σύγκριση των εν λόγω καταστάσεων και να είναι, έτσι, αναγκασμένο να προσφεύγει σε λογαριασμούς αξιών, υπεραξιών, ποσοστών υπεραξίας κ.λπ. (είδαμε άλλωστε ότι οι υπολογισμοί αυτοί δεν είναι πάντοτε εφικτοί). Περαιτέρω, στα περί «μεταφοράς υπεραξίας» καταλήγει κανείς ακριβώς εάν ξεχάσει ότι οι δύο αυτές καταστάσεις δε συνυπάρχουν ποτέ. Έτσι αντιλαμβάνεται τις αποκλίσεις των υπεραξιών από τα κέρδη (δηλαδή τις αποκλίσεις φανταστικών και πραγματικών μεγεθών) ως αποτέλεσμα κάποιας μυστηριώδους ανακατανομής της παγκοσμίως παραχθείσας υπεραξίας στις επιμέρους εθνικές οικονομίες. Κατά συνέπεια, η έννοια της «μεταφοράς υπεραξίας» στερείται περιεχομένου και νοήματος: δεν υπάρχει το προς μεταφοράν (όταν τα εμπορεύματα δεν ανταλλάσσονται βάσει των τιμών τους, τότε δεν υφίσταται το μέγεθος υπεραξία, αλλά μόνο το μέγεθος κέρδη) και δεν υπάρχει κανένας ή τίποτε που να μεταφέρει κάτι³.

5. Ας φανταστούμε δύο χώρες στις οποίες δεν υπάρχουν καπιταλιστές (αλλά μόνο εργαζόμενοι) και οι οποίες συνάπτουν εμπορικές σχέσεις [βλ. Krugman/Obstfeld (1995), *Διεθνής Οικονομική*, Εκδ. Κριτική, τ. 1. κεφ. 2] με κριτήριο τη μεγιστοποίηση των διαθέσιμων στην καθεμιά αξιών χρήσης. Αποδεικνύεται εύκολα ότι, προκειμένου να επιτύχουν το σκοπό τους (και άρα να αποκομίσουν οφέλη από τις διεθνείς ανταλλαγές), οφείλουν να ανταλλάσσουν τα εμπορεύματά τους σε αναλογίες οι οποίες αποκλίνουν από τις αναλογίες που ορίζονται από τις αξίες των εμπορευμάτων. Αυτό, όμως, συνεπάγεται ότι η εργασία που έχει ενσωματωθεί στις εξαγωγές μίας από τις δύο χώρες είναι μεγαλύτερη από την εργασία (αλλοδαπή) που έχει ενσωματωθεί στις εισαγωγές της («άνιση ανταλλαγής»). Αποτελεί, άραγε, η χώρα αυτή αντικείμενο εκμετάλλευσης; Αν, όμως, αποτελεί αντικείμενο εκμετάλλευ-

σης, τότε πώς είναι δυνατό να ωφελείται από τις ανταλλαγές; Η λύση του «αινίγματος» είναι απλή: το να συγκρίνουμε την εργασία που έχει ενσωματωθεί στις εξαγωγές της χώρας με την εργασία που έχει ενσωματωθεί στις εισαγωγές της είναι α-νόητο. Πρέπει, αντιθέτως, να συγκρίνουμε την εργασία που έχει ενσωματωθεί στις εξαγωγές της με την εργασία που θα δαπανούσε η εν λόγω χώρα στην παραγωγή των εισαγωγών της, εάν αποφάσιζε να τις παράξει η ίδια —δηλαδή να είναι αυτάρκης. Η σύγκριση αυτή θα μας δείξει ότι η κατά σειρά πρώτη ποσότητα εργασίας είναι οπωσδήποτε μικρότερη από την κατά σειρά δεύτερη ποσότητα εργασίας. Και είναι ακριβώς στη βάση αυτής της διαφοράς που η χώρα αποκομίζει οφέλη από τις ανταλλαγές. Αυτό το απλό «πείραμα» (η ουσία του οποίου δεν αλλάζει όταν εκτελείται υπό καπιταλιστικές συνθήκες) μας δείχνει ότι το περισπούδαστο σχήμα της «άνισης ανταλλαγής και της μεταφοράς» στηρίζεται στην παντελή άγνοια στοιχειωδών ζητημάτων και γι' αυτό απολήγει σε παραλογισμούς: ο σε συμφωνία με αυτό το σχήμα εκμεταλλεύόμενος στην πραγματικότητα βρίσκεται στη βέλτιστη γι' αυτόν τον ίδιο κατάσταση!

6. Σύμφωνα με το άλφα-βήτα του μαρξισμού (αλλά όχι και, π.χ., του προουντιονισμού), η εκμετάλλευση (γενικά) ποτέ δε βασίζεται στην ανταλλαγή αυτή καθαυτή, αλλά πάντοτε στην ύπαρξη κάποιας, συγκεκριμένης κάθε φορά, παραγωγικής σχέσης (στο αμέσως προηγούμενο «πείραμα», το υπό έλεγχο σχήμα κατέληγε στην ύπαρξη εκμετάλλευσης διαμέσου της ανταλλαγής σε μια διεθνή κοινωνία, στην οποία υπήρχαν μόνο εργαζόμενοι!). Έτσι, προϋπόθεση της εκμετάλλευσης καπιταλιστικού τύπου είναι η ύπαρξη εκείνης της παραγωγικής σχέσης την οποία ο Μαρξ ονομάζει κεφαλαιακή σχέση ή σχέση μισθιακής εργασίας. Η έννοια της βασισμένης στην ανταλλαγή «εκμετάλλευσης ορισμένων χωρών από ορισμένες άλλες» δεν έχει, λοιπόν, ούτε νόημα ούτε περιεχόμενο. Περαιτέρω, όσο και να ψάξει κανείς δεν πρόκειται να εντοπίσει κάποια προσιδιάζουσα στο διεθνές σύστημα παραγωγική σχέση από την οποία να συνάγεται η ύπαρξη «εκμετάλλευσης ανάμεσα σε χώρες». Επομένως, η έννοια αυτή δεν ανταποκρίνεται γενικά σε τίποτα.

Για όλους αυτούς τους λόγους, το υποτιθέμενο θεωρητικό σχήμα είναι παντελώς εσφαλμένο, βασίζεται στην ολοκληρωτική άγνοια στοιχειωδών ζητημάτων και δεν είναι σε θέση να αναλύσει καμιά όψη του διεθνούς συστήματος.

IV

Η ανάλυση του διεθνούς συστήματος οφείλει κατ' αρχήν να αναπτυχθεί —όπως εν μέρει εξάγεται και από το Μέρος I του παρόντος άρθρου— κατά τους ακόλουθους άξονες:

1. Επανεκθεση της μαρξικής θεωρίας της αξίας-υπεραξίας και του χρήματος, η οποία δεν αποτελεί, όπως γενικά πιστεύεται, μια θεωρία ποσοτικού προσδιορισμού των τιμών διά των αξιών και του κέρδους διά της υπεραξίας, αλλά μια Γενική Θεωρία της καπιταλιστικής κοινωνίας, η οποία μας επιτρέπει, αφ' ενός, να τη συλλάβουμε ως εκμεταλλευτική και συγκροτούμενη στη βάση του ταξικού συμφέροντος κοινωνία και, αφ' ετέρου, να εντοπίσουμε τους θεμελιώδεις νόμους κίνησής της.

2. Προσδιορισμός των νόμων που διέπουν τον εθνικό και το διεθνή καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας - ομοιότητες και διαφορές των νόμων αυτών.

3. Προσδιορισμός της πηγής και της έκτασης των οφελών και των ζημιών που προκύπτουν για τις εθνικές οικονομίες από τη συμμετοχή στον καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας.

4. Οι επιπτώσεις από την ύπαρξη και τη διευρυνόμενη αναπαραγωγή εσωτερικών και εξωτερικών οικονομιών κλίμακας (οι οποίες συνδέονται με την έδραϊωση του μονοπωλιακού και του ολιγοπωλιακού ανταγωνισμού) στο διεθνή καταμερισμό εργασίας.

5. Ανάλυση των σχέσεων ανάμεσα στην τεχνολογική μεταβολή και την αξιοποίηση του κεφαλαίου.

6. Περιεχόμενο και συνέπειες της παρούσας από τις αρχές της δεκαετίας του '70 οικονομικής κρίσης - ο αντικειμενικά καθορισμένος ρόλος, οι άρρητοι και οι ρητοί στόχοι της κρατικής οικονομικής πολιτικής στις καθοριζόμενες από την κρίση συνθήκες - οι σχέσεις ανάμεσα στην κρίση και τις επιχειρούμενες διαδικασίες υπερεθνικών ολοκληρώσεων - τέλος, οι συνέπειες των διαδικασιών ολοκλήρωσης στις εθνικές οικονομίες.

Όπως αποδεικνύεται σ' ένα σύνολο εργασιών, οι οποίες εκπονήθηκαν από τον Γ. Σταμάτη (στο διάστημα 1975-1999) και το γράφοντα (στο διάστημα 1990-1999), η διερεύνηση των ζητημάτων αυτών καταλήγει, εάν θέλουμε να εκφραστούμε εν συντομία, στο ακόλουθο γενικό συμπέρασμα: κατά την προσπάθεια υπέρβασης της παρούσας από τις αρχές του '70 οικονομικής κρίσης, η οποία ξεκίνησε ως μια κρίση υπερσυσώρευσης, αλλά εν συνεχεία μετατράπηκε σε μια γενική κρίση αναπαραγωγής, οι ηγεμονικές στο εσωτερικό των τριών μεγάλων υπερεθνικών ενώσεων εθνικές οικονομίες (δηλαδή οι αντίστοιχες αστικές τάξεις τους) τείνουν να προάγουν —μέσω της «απελευθέρωσης» του εμπορίου αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων (βλ. ΠΟΕ)— έναν όλο και περισσότερο υπαγόμενο στο νόμο του απόλυτου πλεονεκτήματος διεθνή καταμερισμό.

Η διαδικασία αυτή —προς το παρόν και χωρίς να υποτιμώνται οι μεταξύ τους αντιθέσεις— συνιστά τη βέλτιστη για τις ηγεμονικές εθνικές οικονομίες στρατηγική στο διεθνές επίπεδο, διότι έχει μια «διπλή» συνέπεια: αφ' ενός αναβαθμίζει καθοριστικά τη θέση τους, τόσο στο εσωτερικό των υπερεθνικών τους ενώσεων όσο και σε παγκόσμια κλίμακα, και, αφ' ετέρου, υποβαθμίζει από κάθε άποψη ένα σύνολο εθνικών οικονομιών, οι οποίες έτσι περιορίζονται βασικά στη λειτουργία των λεγόμενων παραδοσιακών κλάδων (διατροφή, υφαντουργία, ένδυση, κατεργασία δερμάτων, πρώτες ύλες). Μακροπρόθεσμα, οι εν λόγω υποβαθμιζόμενες οικονομίες είτε θα μετατρέπονται σε σχετικά παθηκασμένες περιφέρειες των υπερεθνικών ενώσεων στις οποίες υπάγονται είτε θα προστρέχουν στο δανεισμό της Παγκόσμιας Τράπεζας, κάτω από τους όρους και την επίβλεψη του ΔΝΤ, το οποίο και θα επιβάλλει ένα νέο γύρο παράδοσης του εσωτερικού και του εξωτερικού τομέα των εν λόγω οικονομιών στις «υγιείς δυνάμεις» της παγκόσμιας αγοράς. Παράλληλα, η διαδικασία της «απελευθέρωσης» εμφανίζεται ως επωφελής και για το σύνολο των κυρίαρχων τάξεων σε διεθνή κλίμακα, διότι εν μέρει προϋποθέτει και εν μέρει συνεπάγεται τη σταθερή συμπίεση του συνολικού κόστους της διαδικασίας αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης. Συμπίεση η οποία, με της σειρά της, δεν προϋποθέτει μόνο την εντατική υλοποίηση προγραμματικών λιτότητας, αλλά —λόγω της γενικής κρίσης αναπαραγωγής— και την ολοκληρωτική αναδιάρθρωση της διαδικασίας αναπαραγωγής του υποκειμενικού και, σε τελική ανάλυση, αποκλειστικού παράγοντα της παραγωγής, δηλαδή της εργασιακής δύναμης. Κατ' αυτόν,

όμως, τον τρόπο διαμορφώνεται μια κατάσταση, στα πλαίσια της οποίας οξύνεται αποκρυσταλλικά τόσο η καθοριστική αντίφαση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στο διεθνές επίπεδο καθαυτό (όπως ορίστηκε στο Μέρος Ι) όσο και η καθοριστική αντίφασή του στο εθνικό επίπεδο καθαυτό. Αυτή η τελευταία δεν είναι παρά μια αντίφαση ανάμεσα στον έντονα στοιχειακό-άναρχο χαρακτήρα του συστήματος και την αναγκαιότητα της αναπαραγωγής του ως συγκροτημένης (οικονομικά, πολιτικά, ιδεολογικά) κοινωνίας. Τέλος, για τις οικονομίες που υποβαθμίζονται η μοναδική ρεαλιστική και αναγκαία (για τις ίδιες) επιλογή είναι η εξής: διαμόρφωση και συντονισμός προγραμμάτων εμπορικής πολιτικής, τα οποία να βασίζονται σε δασμολογικές και μη δασμολογικές μορφές προστασίας. Εν γένει, διαμόρφωση νέων προτύπων οικονομικής ανάπτυξης και διεθνούς συνεργασίας, τα οποία, βέβαια, δεν είναι σε καμιά περίπτωση εφικτά με το σήμερα υπάρχοντα στο εσωτερικό των υποβαθμιζόμενων οικονομιών συσχετισμό κοινωνικών δυνάμεων.

V

Τα προηγούμενα δε συνιστούν φυσικά μια ολοκληρωμένη ανάλυση του διεθνούς συστήματος. Αυτό είναι μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι ο ίδιος ο Μαρξ (βλ. πρόλογος στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*) σχεδίαζε να αναμετρηθεί συστηματικά με το ζήτημα μόνο αφού ολοκλήρωνε τη συγγραφή τεσσάρων βιβλίων, των οποίων τη διαδοχή δεν προσδιόρισε στην τύχη: *Κεφάλαιο*, *Εγγειος Ιδιοκτησία*, *Μισθωτή Εργασία*, *Κράτος*. Και όπως γνωρίζουμε κατάφερε, με εξαιρετικά εντατική δουλειά, να γράψει ημιτελώς το πρώτο. Στο ζήτημα θα αφιέρωνε μάλιστα δύο βιβλία: *Εξωτερικό Εμπόριο*, *Παγκόσμια Αγορά*. Οι μαρξιστές, όπως και κάθε ευσυνειδητος άνθρωπος, οφείλουν να παραδειγματίζονται από τον τρόπο με τον οποίο εργαζόταν ο Μαρξ. Ιδίως δε θα πρέπει ποτέ να ξεχνούν την ακόλουθη τοποθέτησή του:

«Έναν άνθρωπο, ο οποίος προσπαθεί να προσαρμόσει την επιστήμη σε μία όχι από την ίδια την επιστήμη παρμένη σκοπιά (όσο λανθασμένη και αν είναι), αλλά σε μια παρμένη απέξω, ξένη, εξωτερική προς την επιστήμη σκοπιά, τον ονομάζω “κοινό”».

Στην πρόσκληση με την οποία η εφημερίδα *Αριστερά!* άνοιξε το διάλογο «Η Αριστερά στο κατώφλι του 2000» ετίθετο, μεταξύ άλλων, και το ζήτημα ενός απολογισμού γύρω από «την επαλήθευση ή τη χρεοκοπία του μαρξισμού». Δυστυχώς, ο κυρίαρχος «μαρξισμός», ο καββαλιστικός μαρξισμός της «άνισης ανταλλαγής και της μεταφοράς υπεραξίας», τον οποίο παπαγαλίζουν οι αριστερές οργανώσεις και διδάσκουν στα πανεπιστήμια, δεν έχει ακόμα χρεοκοπήσει. Φυσικά δεν είναι δυνατόν και να επαληθευτεί.

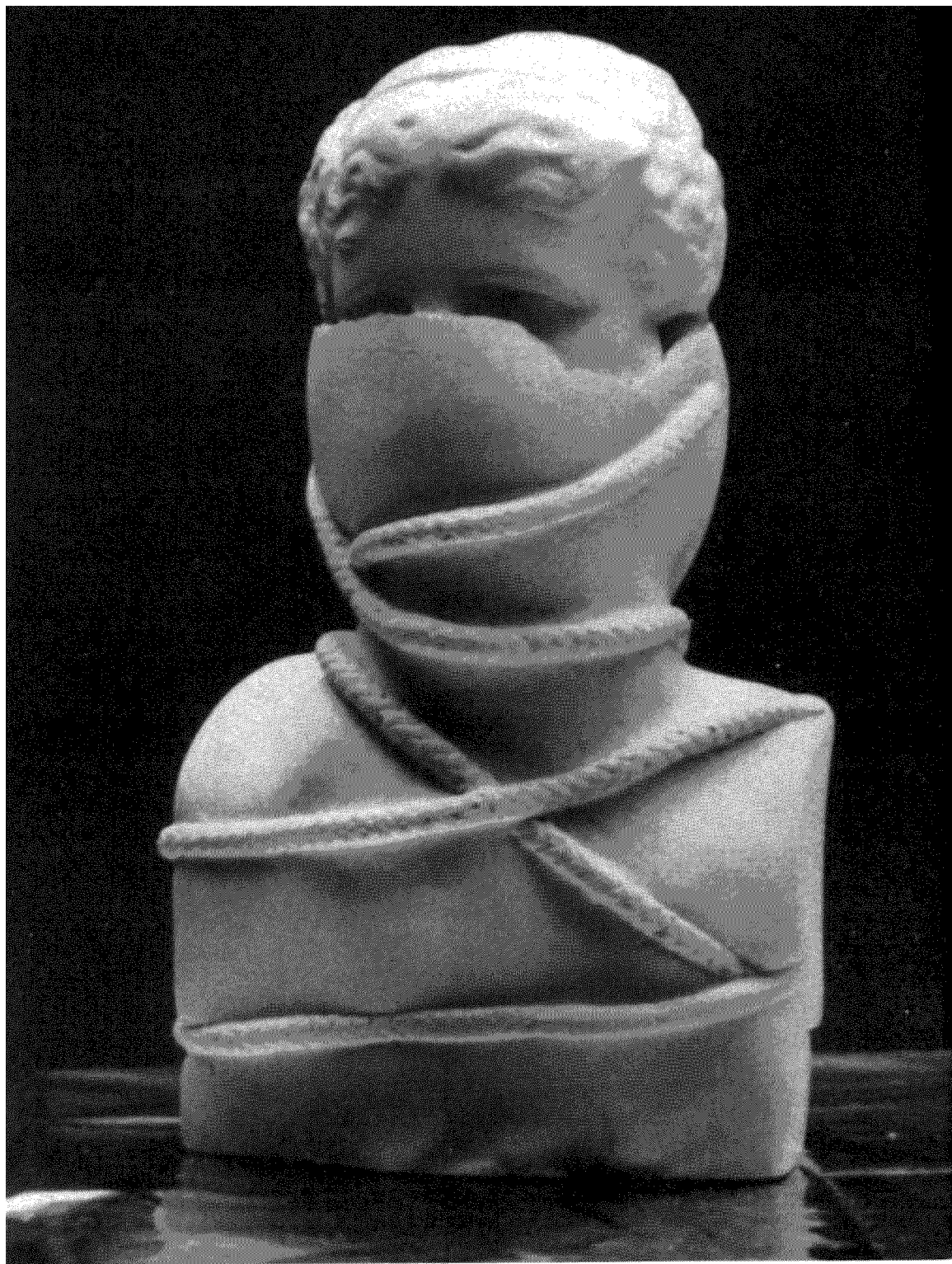
Ας ελπίσουμε, λοιπόν, ότι τελικά θα χρεοκοπήσει και ότι αυτό δε θα επιτευχθεί από τους δεδηλωμένους αντιπάλους του μαρξισμού εν γένει, αλλά από την επιστροφή στο μαρξικό έργο και την εκ νέου ανάπτυξή του.

Σημειώσεις

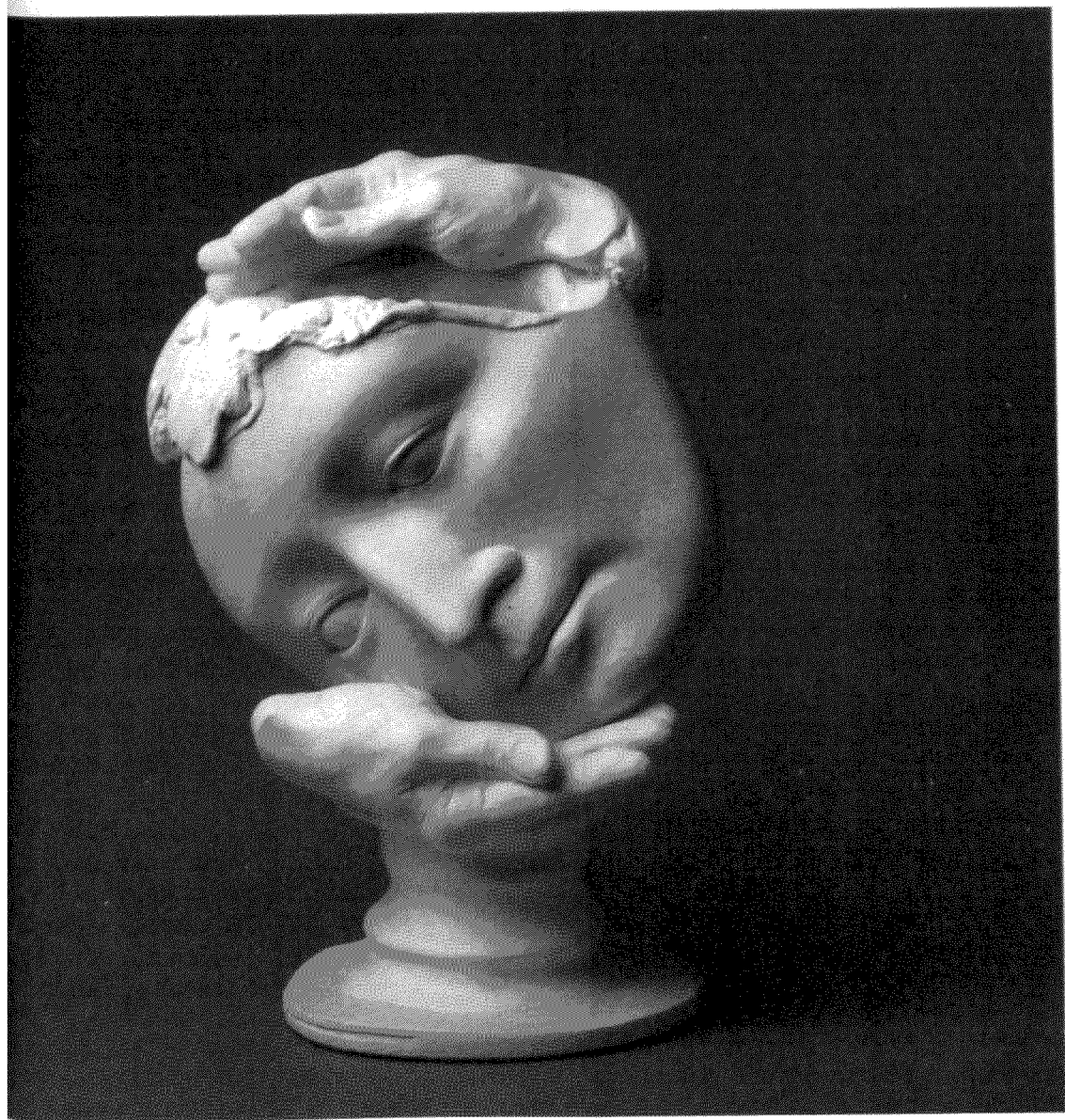
1. Για την απόδειξη αυτού: Γ. Σταμάτης (1990), *Προβλήματα Μαρξιστικής Οικονομικής Θεωρίας*, εκδ. Κριτική, Γ. Σταμάτης (1998), *Θεωρία της Αξίας και της Υπεραξίας*, εκδ. Ελλ. Γράμματα, Θ. Μαριώλης (1998), «Σχετικά με το Πρόβλημα του Μετασχηματισμού», περ. *Πολιτική Οικονομία*, τ. 3, Θ. Μαριώλης (1999), «Το ασήμαντο και το εσφαλμένο του λεγόμενου Θεμελιώδους Μαρξικού Θεωρήματος: Θετική (μη θετική) υπεραξία με μη θετικά (θετικά) κέρδη, *Τετράδια Εργασίας Παντείου Πανεπιστημίου*, αρ. 30, Αθήνα και Θ. Μαριώλης (2000), *Η Ορθή Προσέγγιση και η λεγόμενη «Νέα Προσέγγιση» του Προβλήματος του Μετασχηματισμού*, mimeo, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

2. Για την αναλυτική απόδειξη όλων αυτών, όπως και για την απόδειξη ότι δε θίγουν τη μαρξική θεωρία της επισώρευσης και της τεχνολογικής μεταβολής, βλέπε: Γ. Σταμάτης (1990, 1998), Θ. Μαριώλης (1998), ό.π. και Γ. Σταμάτης (1993), *Τεχνολογική Εξέλιξη και Ποσοστό Κέρδους στον Μαρξ*, εκδ. Κριτική, Μαριώλης/Σταμάτης (1999), *ΟΝΕ και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική*, εκδ. Ελλ. Γράμματα, σσ. 87-116.

3. Βλ. επίσης Γ. Σταμάτης, *Κείμενα Οικονομικής Θεωρίας και Πολιτικής*, εκδ. Κριτική, τ. 1 (1991), σσ. 133-183 και τ. 5 (1997), σσ. 690-7, καθώς και Μαριώλης (1999), (2000), ό.π.

Πέα, 1970. Γύψος

Το βάζο, 1980. Γύψος